

- педагогічної психології: зб. наук. праць і-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. – Т. 4, Вип. 6. – С. 145-150.
5. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения: учебн. пособ. для вузов / Ю.А. Клейберг. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 160 с.
  6. Мушинська О. В. Причинний комплекс відхилень поведінки неповнолітніх правопорушників / О.В. Мушинська // Вісник: Психологія / Харківський нац. пед. у-т. – Х., 2005. – Вип.14. – С. 159 – 165.
  7. Павлов И. В. Отклоняющееся поведение и социально-психологические принципы его социализации и адаптации / И.В. Павлов // Мир психологии. – 1998. – №2. – С. 141-150.
  8. Регуш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л.А. Регуш. – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.
  9. Медведєв В. С. Кримінальна психологія: підручник / В.С. Медведєв. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.
  10. Фельдштейн Д. Й. Психологические особенности развития личности в подростковом возрасте / Д.Й. Фельдштейн // Вопросы психологи. – 1998. – № 6. – С. 31-41.

In the article the study of features of vital self-determination of teenagers is carried out with delinquentis behavior. The system of correction-developing measures is worked out on his activation.

Keywords: vital self-determination, delinquentis behavior of teenagers, correction-developing measures, activation of development of vital reference-points.

Отримано: 23.02.2011

УДК: 316.614-053.6

Д.В.Логвінова

Гендерні особливості соціально-психологічної адаптації у старшому підлітковому віці

У статті подається інформація теоретичного та експериментального характеру щодо проблеми соціальної адаптації у старшому підлітковому віці. Особливості адаптаційних процесів пов'язуються нами з особливостями формування гендерної ідентичності підлітків, наданням переваг копінг-стресовим поведінковим стратегіям, що обираються у процесі адаптації.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, гендер, гендерна ідентичність, маскуліність, фемінність.

В статье рассматриваются вопросы теоретического и экспериментального порядка по проблеме социальной адаптации в старшем подростковом возрасте. Особенности адаптационных процессов мы связывали с особенностями формирования гендерной идентичности, с предпочтениями в выборе копинг-стрессовых стратегий, используемых в процессе адаптации.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, гендер, гендерная идентичность, маскулинность, феминность.

Актуальність дослідження. Одним із складних періодів в онтогенезі людини є підлітковий вік. У цей період відбувається корінна перебудова раніше сформованих психологічних структур, виникають перетворення, закладаються основи свідомої поведінки, вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних подань і соціальних установок, відбувається статеворольове самовизначення. Однією із задач цього віку виступає пристосування до умов дорослого світу, його прийняття та розуміння себе. Сучасний світ характеризується хронічною нестабільністю як в економічному відношенні, так і в системі цінностей. Активні суспільні трансформації, що відбуваються нині, активно відображаються на адаптаційних процесах підростаючого покоління, а також на гармонійності у формуванні гендерної ідентичності його представників. Від уміння оцінити правильно свої можливості, прийняти рішення, знайти вихід у складній ситуації залежить психологічне здоров'я дорослішаючого підлітка, що дуже важливо для подальшого становлення його особистості.

Отже, напрямок нашого дослідження є актуальним та своєчасним, має багато перспективних аспектів для подальших наукових пошуків.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень. Адаптація (від лат. *adapto* – пристосувати) – пристосування організму, особистості, його систем до характеру окремих впливів або до змін умов життя в цілому. Поняття “адаптація” виникло в XIX ст. і спочатку використовувалось у біології. Пізніше його стали застосовувати не тільки щодо життєдіяльності організмів, а й відносно особистості. У словнику С.І. Ожегова адаптація трактується як “пристосування організму до зовнішніх умов, що змінюються” [9].

Науковці доводять, що загальні закономірності адаптації проявляються на біологічному, психологічному й соціальному рівнях. Залежно від умов здійснення пристосування людини до певного середовища розрізняють такі види адаптацій: фізіологічну

(взаємодія різних систем організму), біологічну (зміни в обміні речовин і функціях органів) та психологічну (пристосування до взаємин у новому колективі). Іноді всі ці види адаптації можуть взаємодіяти і проявлятися одночасно [6].

У результаті адаптації виникає перебудова функцій, затвердження їх на новому рівні регулювання, підвищується опірність організму до дії факторів зовнішнього середовища та встановлюється його урівноваження із довкіллям.

Найбільш поширеною і загально визнаною як у теоретичних визначеннях, так і у практичних дослідженнях є проблема соціально-психологічної адаптації особистості. Зазвичай останню розуміють як процес включення особистості в нову соціальну групу внутрішньогрупових відношень та її пристосування до цих відношень, вироблення зразків мислення й поведінки, які відображають систему цінностей і норм даного виробничого колективу, набуття, закріплення й розвиток умінь і навичок міжособистісного спілкування в цьому колективі. У соціально-психологічній адаптації взаємодіють дві структурно-складових системи – особистість та середовище. Соціальне середовище такою ж мірою впливає на формування особистості, у якій вона сама визначає зміни в соціальному середовищі. Набуття нових шаблонів поведінки особистістю, яка адаптується, поступово трансформує її психіку [7].

А.Н. Жмиріков розглядає соціально-психологічну адаптацію як діалектичний, багаторівневий та ієрархічний процес взаємодії особистості й середовища, що веде до правильного співвідношення цілей і цінностей особистості й групи, реалізації внутрішньо-особистісних можливостей у конкретних умовах життєдіяльності при сприятливому емоційному самопочутті. За визначенням вченого, адаптованість особистості в групі – це такий її стан, що дозволяє їй без тривалих конфліктів і фрустрації з можливою повнотою проявляти свої творчі, конструктивні можливості, переживати стан самоствердження й власної цінності, значущості [4].

О.І. Зотова та І.К. Кряжева розглядають соціально-психологічну адаптацію як взаємодію особистості й соціального середовища, що забезпечує задовольняюче співвідношення цілей і цінностей особистості й групи. “Адаптація відбувається тоді, коли соціальне середовище сприяє реалізації потреб і прагнень особистості, слугує розкриттю й розвитку її індивідуальності”, зауважують автори [5]. Визначаючи область змісту феномена соціально-психологічної адаптації особистості, вчені включають у неї такі категорії: соціальний статус, професійне самовизначення,

сформованість соціально-значущих здібностей і якостей, статус у колективі, характерологічні особливості й якості особистості, можливість прояву індивідуальності.

В.В. Селиванов виділяє чотири форми соціально-психологічної адаптації. На думку автора, поведінку людини в нових умовах може характеризувати пасивна позиція зовнішньої узгодженості своїх дій з іншими; активна позиція, коли особистість прагне зрозуміти людей і завоювати довіру колективу з тим, щоб потім, у відповідності зі своїми спрямуваннями, впливати на інших; обережна установка на “вивчення” людей та обстановки; просте пристосування, підлецування до сильних з метою домогтися їх заступництва [10].

Згідно з Л. Філіпсом, адаптованість виражається двома типами відповідей на вплив середовища. Перший тип – прийняття й ефективна відповідь на соціальні очікування, з якими кожний зустрічається відповідно до свого віку і статі. Другий тип передбачає гнучкість та ефективність при зустрічі з новими й потенційно небезпечними умовами, а також здатність надавати подіям бажаний для себе напрямок. У цьому контексті адаптація означає, що людина успішно користується створеними умовами для здійснення своїх цілей, цінностей і прагнень. Така адаптованість може простежуватися в будь-якій сфері діяльності. Адаптивна поведінка характеризується успішним прийняттям рішень, проявом ініціативи і ясним визначенням власного майбутнього [11].

Соціально-психологічна адаптація не може розглядатися окремо від процесу набуття гендерної ідентичності. Гендерна ідентичність розглядається багатьма вченими як переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі [3]. Джерелом нормативів гендерної поведінки залишається для дитини середовище, яке “вимагає” від неї дотримання певних статево типізованих правил, прийнятих у родині, школі, колі однолітків. Чим старшими стають діти, тим чіткіше проявляються механізми самокатегоризації, самовизначення в нормах поведінки чоловіків та жінок.

Л. Колберг вважає, що діти самі готують себе до життя в суспільстві на основі вербальної соціальної взаємодії. Вони сприймають різні зразки поведінки, а критерієм для їх закріплення слугують відповідні реакції однолітків. Усвідомлення гендерних відмінностей проходить стадії від первинного закарбування інформативних паттернів до їх категоризації – поглиблення, розширення, пересортування, відбору найпривабливіших моделей гендерної поведінки.

С.Бем вважає, що оточуюче дитину середовище буквально ліпить з неї чоловіка або жінку, розводячи їх по різні боки життя, бо постійно кодує свідомість маленьких дітей статевоспіввіднесеними схемами відмінної поведінки [цит. за 1]. Схеми-фільтри типової та нетипової поведінки діють як на свідому, так і на півсвідомому рівні, відсіюючи нестандартні ролі та якості. Гендерні приписи та нормативи поведінки інтеріоризуються суб'єктом діяльності у процесі онтогенезу, набуваючи суб'єктивного осмислення, переживання гендерної ролі, яка проявляється в єдності поведінки й самосвідомості. У такий спосіб відбувається процес гендерної ідентифікації як ціннісного ототожнення себе з представниками певної статі, характерними для них способами поведінки та виконанням соціальних ролей (М. Боришевський, Т. Говорун, О. Кікінеджи).

Психологи відзначають підліткові та юнацькі роки як важливі періоди для гендерної ідентифікації. Саме при переході від підліткового до юнацького віку інтенсивно розвивається сприйняття себе як людини певної статі, що має специфічні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, ставлення до представників протилежної статі. Гендерна ідентичність утворює одну з важливих частин Я-образу людини в підлітковому віці, проте вона не залишається сталою, назавжди укоріненою особливістю особистості надалі. Т. Говорун наголошує, що розвиток Я-концепції у процесі гендерної соціалізації пов'язаний з формуванням узагальненого уявлення про себе як про статеву істоту. Концепція Я-жінка (чоловік), Я-дівчина (хлопчик) – це система гендерних настанов відносно себе, яка розвивається разом із загальним психосоціальним розвитком особистості. Саме образ Я у структурі самосвідомості є своєрідним каркасом, який надає різноманітним психологічним проявам людини певної внутрішньої взаємопідпорядкованості, спрямовуючи їх у єдине спільне русло, стаючи основою для вибору провідної лінії поведінки у значущих життєвих сферах [2]. Знання себе, своїх фізичних і моральних сил дає людині можливість контролювати й регулювати власні дії та поведінку, бути адаптованою та психологічно здоровою особистістю.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження було спрямоване на діагностику гендерних особливостей соціально-психологічної адаптації у старшому підлітковому віці та визначення статевих відмінностей у прояві домінуючих копінг-стресових поведінкових стратегій, що обираються у процесі адаптації.

До задач дослідження були включені такі: проведення теоретичного аналізу з проблеми гендеру у сфері соціально-

психологічної адаптації старших підлітків; вивчення структури соціально-психологічної адаптації хлопців і дівчат підліткового віку, моделі відносин підлітка із соціальним оточенням і з самим собою; визначення статевих особливостей у прояві домінуючих копінг-стресових поведінкових стратегій, що обираються у процесі адаптації; вивчення прояву гендерних характеристик у підлітків та встановлення їх зв'язку з показниками соціально-психологічної адаптації.

У дослідженні було використано методики, які, на нашу думку, розкривають психологічні особливості адаптації підлітків: “Соціально-психологічна адаптація” Снегірьової Т.В., “Соціальна стать особистості” С. Бем (адаптація Лопухової О.Г.), “Копінг-поведінка в стресових ситуаціях” С. Норман, Д.Ф. Ендлер, Д.А. Джеймс, М.И. Партнер (адаптація Т.А. Крюкової).

Обробка емпіричних даних здійснювалася за допомогою таких математичних методів, як параметричний критерій для двох незалежних вибірок χ^2 -Фішера, t -Ст'юдента, коефіцієнт лінійної кореляції r -Пірсона.

Дослідження проходило на базі педагогічного лицю м. Слов'янська. У ньому брали участь 55 осіб, з яких дівчат – 29, хлопців – 26.

Вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації підлітків, що здійснювалася за допомогою методики Т.В. Снегірьової, показала, що більшості досліджуваних притаманне визначення в собі схильності до адаптації та дезадаптації в межах норми (72% й 62% дівчата, та 68% й 67% хлопці). Порівняльний аналіз кількості дівчат та хлопців, що вказували на нормативний рівень прояву адаптаційних процесів, виявив достовірну відмінність ($p \leq 0,05$). Дівчата значно частіше вказували на схильність до прояву соціально-психологічної адаптації. Це свідчить про те, що в дівчат-підлітків краща успішність у навчанні, вони більш товариські, легше йдуть на контакт (див. табл.1).

Таблиця 1

**Рівні вираженості соціально-психологічної адаптації-
дезадаптації в дівчат- та хлопців-підлітків**

Шкали соціально-психологічної адаптації	низький			середній			високий		
	дівчата	хлопці	ϕ	дівчата	хлопці	ϕ	дівчата	хлопці	ϕ
Адаптація	14%	11%	0,68	72%	68%	1,64*	14%	19%	0,89
Деадаптація	17%	11%	0,98	62%	67%	0,89	21%	22%	0,39

Примітка: * – $p \leq 0,05$

Застосування параметричного критерію t-Ст'юдента для двох незалежних вибірок дозволило зробити більш поглиблений аналіз отриманих показників соціально-психологічної адаптації (див. табл. 2). Було виявлено, що соціально-психологічна адаптація дівчат достовірно перевищує таку у хлопців ($p \leq 0,05$). Це означає, що дівчата у більшості своїй є більш оптимістичними, більш задоволеними собою й своєю зовнішністю, у спілкуванні проявляють товариськість та відкритість, не відчувають внутрішньої незручності під час розмови, мають добрі відносини з оточуючими, приймають більшу частину висунутих правил і вимог, якими повинні володіти люди; вміють керувати собою й своїми вчинками.

Середньо-групові показники дезадаптації в хлопців де в чому перевищують такі ж у дівчат, але визначені відмінності не відповідають рівню статистичної значущості.

Таблиця 2

Показники соціально-психологічної адаптації-дезадаптації в підлітків

Соціально-психологічна адаптація	Дівчата M ± σ	Хлопці M ± σ	t- Ст'юдента
Адаптація	26,4±5,5	22,4±8,1	2,15**
Деадаптація	9±5,25	10,1±6,2	0.78

Примітка: ** – $p \leq 0,01$

Визначення домінуючої поведінки у стресових ситуаціях, що здійснювалося за допомогою відповідної методики, показало, що більшість досліджуваних відзначала в собі схильність до прояву нормативних показників (від 62% до 73%) (див. табл. 3). У стресових ситуаціях досліджувані частіше обирали такі реакції, як зосередження на проблемі, обмірковування її вирішення, намагання бути переможцем під час вирішення проблем, звернення за порадою до значущої людини, надання переваги аналізу проблеми перед її вирішенням.

Зазначимо, що статеві відмінності у розподілі показників високого та низького рівнів вираженості копінг-стратегій спостерігалися лише за шкалою "орієнтація на уникнення": серед хлопців частіше зустрічались ті, хто вказував на високу схильність до уникнення (20%). Дівчата у більшості своїй показували нормативні (73%) та низькі (17) показники за цією шкалою. Проте статеві відмінності досягли лише рівня статистичної тенденції.

Отже, приблизно четвертій частині хлопців притаманна орієнтація на відстороненість від розв'язання проблемної ситуації. У поведінці вони схильні проявляти деяку пасивність, залежність, уникати суперництва, легко поступатися (див. табл. 3).

Таблиця 3

Рівні вираженості копінг-стратегій поведінки в стресових ситуаціях у дівчат- та хлопців-підлітків

Копінг-стратегії	низький			середній			високий		
	дів.	хлоп.	ф	дів.	хлоп.	ф	дів.	хлоп.	ф
на рішення завдання	22%	19%	0,55	65%	66%	0,39	13%	15%	0,39
на емоції	20%	20%	0,55	65%	65%	0,39	15%	15%	0,39
на уникнення	17%	18%	0,55	73%	62%	1,64*	10%	20%	1,23'

Примітка: ' – $p \leq 0,1$; * – $p \leq 0,05$

Більш змістовний аналіз отриманих даних дозволило зробити застосування параметричного критерію t-Ст'юдента. Порівняльний аналіз показників вираженості копінг-стратегій поведінки підлітків у стресових ситуаціях показав, що хлопці більшою мірою, ніж дівчата, орієнтовані на емоції (відповідно $45,5 \pm 8$ і $38,9 \pm 8,36$; $p \leq 0,001$). Інакше кажучи, у важкій стресовій ситуації хлопці емоційно переживають нервову напругу, займаються самозвинуваченням, зосереджуються на своїх загальних недоліках або намагаються уявити собі, що все погане відбувається не з ними.

За шкалою "орієнтація на уникнення" статеві відмінності, як очікувалося, не підтвердилися. У дівчат навіть середній показник був більшим, ніж у хлопців. Тобто попередні результати, отримані за критерієм Фішера, дозволяють говорити, що серед хлопців більше тих, хто застосовує стратегії уникнення, хоча у цілому середній показник вищий у вибірці дівчат (за рахунок середніх та низьких показників вираженості стратегій на уникнення). Іншими словами, хлопці між собою більш відрізнялися, ніж дівчата.

За іншими шкалами методики статевих відмінностей не було виявлено.

Таблиця 4

Показники вираженості копінг-стратегій поведінки підлітків у стресових ситуаціях

Копінг-стратегії поведінки	Дівчата M ± σ	Хлопці M ± σ	t- Ст'юдента
на рішення завдання	53 ± 9,9	55 ± 7,5	0,85
на емоції	38,9 ± 8,36	45,5 ± 8	3,24**
на уникнення	53 ± 8,8	50,69 ± 6,92	1,09

Примітка: ** – $p \leq 0,01$.

Одним із завдань нашого дослідження було вивчення особливостей гендерної ідентифікації підлітків та встановлення взаємозв'язку між проявом відповідних характеристик та показниками

соціально-психологічної адаптації. Визначення рівня вираженості рис маскулінності та фемінності в хлопців та дівчат підліткового віку здійснювалося за допомогою методики С. Бем, адаптованої О. Г. Лопуховою.

Обробка результатів дослідження включала в себе визначення рівнів вираженості гендерних рис та статевої особливостей. Було виявлено, що більшість досліджуваних відзначала в собі схильність до прояву середніх показників і чоловічих, і жіночих якостей (відповідно 62% й 69% дівчат та 63% й 48% хлопців) (див. табл. 5). Відповідно до концепції андрогінії [2] такий тип психологічного функціонування особистості проявляється у високій адаптації до різних класів ситуацій і допомагає успішній реалізації потенційних можливостей людини в сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства.

Зіставлення показників процентної представленості досліджуваних за визначеними рівнями вираженості гендерних характеристик здійснювалося за допомогою критерію ϕ -Фішера. Статистично значущі статеві відмінності були виявлені серед досліджуваних із середнім рівнем вираженості фемінних якостей ($\phi=1,64$). Дівчата, на відміну від хлопців, на статистично значущому рівні частіше вказували на наявність у собі фемінних якостей ($p<0,05$), а саме: поступливість, сором'язливість, схильність до прояву почуттів, жіночність, жалісливість, м'якість у висловленнях, прагнення утішити, чарівність, довірливість, дитяча безпосередність, невикористання різких і грубих висловлюнь, терпимість.

Таблиця 5

Рівні вираженості гендерних характеристик у дівчат- та хлопців-підлітків

Гендерні характеристики	низький			середній			високий		
	дів.	хлоп.	ϕ	дів.	хлоп.	ϕ	дів.	хлоп.	ϕ
маскулінність	24,13%	19%	0,46	62%	63%	0,08	13,8%	15%	0,13
фемінність	14%	30%	1,46	69%	48%	1,64*	17%	19%	0,19

Примітка: * – $p<0,05$

Порівняльний аналіз за критерієм t-Ст'юдента показав, що маскулінність хлопців не перевищує маскулінності дівчат (див. табл.6). У самооцінках і хлопців, і дівчат маскулінні якості представлені однаково. На наш погляд, це можна пояснити "роботою" сформованих у суспільстві уявлень про якості сучасної успішної людини, яка повинна вміти самоствердитися, бути сміливою, сильною, витривалою, мати силу волі, а також діяти як лідер.

Фемінність дівчат статистично достовірно перевищує фемінність хлопців ($p<0,001$). Це свідчить про чуттєвість, схильність до

хвилювань, м'якість, поступливість, скромність у поведінці, але не в самооцінці. У таких підлітків широкі різнобічні, слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, потяг до фантазування та естетичних занять. Вони виявляють зацікавленість до філософських, морально-етичних та світоглядних проблем і часом демонструють надмірну заклопотаність особистими проблемами, схильність до самоаналізу й самокритики. Ця заглибленість в особисті проблеми й переживання не є невротичною. У дівчат підвищений інтерес до людей та до нюансів міжособистісних стосунків. Їм доступне розуміння рушійних сил людської поведінки. Такі підлітки здатні тонко відчувати інших, вміють емоційно викладати свої думки, зацікавлювати своїми проблемами, м'яко, без натиску схилити інших на свій бік. У поведінці їм не вистачає сміливості, рішучості, наполегливості. Вони пасивні, залежні, уникають суперництва, легко поступаються, підкорюються, охоче приймають допомогу та підтримку.

Таблиця 6

Показники вираженості гендерних характеристик у підлітків

Гендерні характеристики	Дівчата M ± σ	Хлопці M ± σ	t- Стьюдент
Маскулінність	69±9,3	70,46±11,22	0,53
Фемінність	71,03±9,5	59,15±10,58	4,41***

Примітка: *** – $p \leq 0,001$.

Отримані показники відповідають результатам, що були описані у роботах А. Хілбраун [цит. за 1]. Відповідно до поглядів ученого, гендерна ідентифікація, виступаючи однією з базових структур самосвідомості, грає певну роль у процесах адаптації і самореалізації. Критеріями адаптації, як правило, виступає цілісність особистості, що являє собою стиль життя соціально стійкої людини. А. Хілбраун, визначаючи роль гендерної ідентифікації у забезпеченні адаптації, наводить дані, відповідно до яких високомаскулінні жінки й чоловіки відчувають труднощі під час встановлення й підтримки міжособистісних контактів. Високофемінні відрізняються тривожністю, низькою самооцінкою, схильністю до депресії, низьким рівнем домагань. Отримані вченим експериментальні дані засвідчили, що аспектом дезадаптованості чоловіка вважається низький рівень маскулінних і фемінних рис, а жінки – відсутність фемінних якостей. Психічно здорова особистість, на думку досліджуваних, повинна мати виражені маскулінні характеристики, для жінок же найважливішим показником психологічно адаптованої особистості є фемінність. Іншими словами, фемінні риси не входять суто у стереотип психічного здоров'я як у

жінок, так і в чоловіків, але їхня відсутність становить стрижень стереотипу поганої психологічної адаптації для обох статей.

Зв'язок між вираженістю гендерних характеристик і домінуючими копінг-стратегіями поведінки підлітків вивчався нами за допомогою кореляційного аналізу (див. табл. 7).

Таблиця 7

Матриця кореляцій показників вираженості гендерних характеристик, адаптації та копінг-стратегій, отриманих на вибірці дівчат

Примітка: *** $p \leq 0,001$, ** $p \leq 0,01$

Гендерні характеристики	копінг-стратегії			соціальна-психологічна адаптація	
	орієнтація на рішення завдання	орієнтація на емоції	орієнтація на уникнення	адаптація	дезадаптація
Мужність	0,51**	0,12	0,1	0,58***	-0,07
жіночість	0,22	0,08	0,17	0,35	0,23

Примітка: *** $p \leq 0,001$, ** $p \leq 0,01$

У результаті проведеної кореляції було встановлено, що в дівчат мужність позитивно корелювала з адаптацією ($r=0,58$; $p \leq 0,001$) та з орієнтацією на рішення завдання ($r=0,51$; $p \leq 0,01$). Отже, дівчата вважають себе більш адаптованими, якщо проявляють такі маскуліні риси, як енергійність, заповзятливість, цілеспрямованість, агресивність, тобто мають деякі властивості, які раніше становили монополію чоловіків. Цим також пояснюється кореляція мужності з копінг, орієнтованим на рішення завдання.

Таблиця 8

Матриця кореляцій показників вираженості гендерних характеристик, адаптації та копінг-стратегій, отриманих на вибірці хлопців

Гендерні характеристики	копінг-стратегії			соціальна-психологічна адаптація	
	орієнтація на рішення завдання	орієнтація на емоції	орієнтація на уникнення	адаптація	дезадаптація
мужність	0,32'	-0,2	0,252	0,7***	-0,2
жіночість	0,01	-0,1	0,38*	0,6***	0,2

Примітка: *** $p \leq 0,001$, ' $p \leq 0,05$

У хлопців показники соціально-психологічної адаптації позитивно корелювали і з проявом фемінних ($r=0,6$; $p \leq 0,001$), і з проявом

маскулінних рис ($r=0,7$; $p\leq 0,001$). Слід зазначити, що адаптація за “маскулінним” сценарієм включала в себе застосування стратегій, орієнтованих на рішення завдань ($r=0,32$; $p\leq 0,01$), а адаптація за “фемінним” сценарієм – стратегій, орієнтованих на уникнення. Отже, успішність адаптаційних процесів у хлопців пов’язувалася одночасно і з умінням приймати рішення, проявляти ініціативу та визначати власне майбутнє, і з застосуванням “жіночих” паттернів поведінки у проблемних ситуаціях, зокрема, стратегій уникнення.

Результати проведеного дослідження з проблеми гендерних особливостей соціально-психологічної адаптації в підлітковому віці дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Вираженість гендерних характеристик підлітків має статеву специфіку: показники фемінності більшою мірою представлені у вибірці дівчат, вираженість маскулінних характеристик не набула статевої відмінностей. На наш погляд, це пояснюється “роботою” сформованих у суспільстві уявлень про якості сучасної успішної людини, яка повинна вміти самоствердитися, бути сміливою, сильною, витривалою, мати лідерські якості.

2. Вивчення статевої особливості структури соціально-психологічної адаптації підлітків, моделі відносин підлітка з соціальним оточенням і з самим собою показало більшу адаптованість дівчат.

3. Порівняльний аналіз показників вираженості копінг-стратегій поведінки у стресових ситуаціях у підлітків засвідчив, що хлопці (20%), на відміну від дівчат (10%), частіше показували у своїх відповідях високі показники копінг-стратегії, спрямованої на уникнення. Результати застосування t-критерію засвідчили більш високі показники вираженості стратегій, орієнтованих на емоції.

4. Аналіз взаємозв’язків між показниками гендерних характеристик і соціально-психологічної адаптації підлітків показав статевої особливості. Адапованість дівчат більшою мірою пов’язувалася з вираженістю маскулінних рис, тоді як у хлопців – і з маскулінними, і з фемінними. Адаптація за “маскулінним” сценарієм як у дівчат, так і у хлопців містила застосування стратегій, орієнтованих на рішення завдань (відповідно $r=0,51$; $p\leq 0,01$ і $r=0,32$; $p\leq 0,01$), при чому зв’язок у дівчат відповідав більш значущому рівню.

Отримані результати дослідження певною мірою співвідносяться з експериментальними даними, описаними і проаналізованими А. Хілбраун: фемінні риси не входять суто у стереотип психічного здоров’я як у жінок, так і в чоловіків, але їхня відсутність становить стрижень стереотипу поганої психологічної адаптації для обох статей.

Список використаних джерел

1. Бендас Т.В. Гендерная психология: учеб. пособие / Т.В.Бендас. Спб.: Питер, 2006. – С. 9-381.
2. Говорун Т.В. Соціалізація статі та сексуальності / Т.В.Говорун. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2001. – С. 240.
3. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П.Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – С. 121-125.
4. Жмиріков А.Н. Діагностика соціально-психологічної адаптованості особистості в нових умовах діяльності й спілкування: дис. канд. психол. наук / А.Н.Жмиріков. – М., 1989. – 249 с.
5. Зотова О.И., Кряжева И.К. Деякі аспекти соціально-психологічної адаптації особистості / О.И.Зотова, И.К.Кряжева// Психологічні механізми регуляції соціального поведіння. – М., 1979. – С.219-222.
6. Максименко С. Адаптація дитини до школи / С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. – К.: Мікрос – СВС, 2003. – 111 с.
7. Налчаджян А.А. Соціально-психічна адаптація особистості (форми, механізми й стратегії) / А.А.Налчаджян. – Єреван: Видавництво АН Вірменської РСР, 1988. – С. 28-32.
8. Налчаджян А.А. Соціально-психічна адаптація особистості (форми, механізми й стратегії) / А.А.Налчаджян. – Єреван: Видавництво АН Вірменської РСР, 1988. – С. 18-22.
9. Рудницька І. Успішна адаптація як умова гармонійного розвитку особистості: фізіологічні і психологічні аспекти адаптації дитини / І. Рудницька // Психолог “ПШ”. – 2004. – № 25-26. – С. 21-54.
10. Селиванов В.В. Взаимоотношения в малой группе и волевая активность // Материалы III Всесоюзного съезда Общества психологов СССР: в 5 т. / В.В.Селиванов. – М., 1968. – Т. 3. Вып. 1. – С. 283-285.
11. Филипс Л. Адаптация и ее разновидности / Л. Филипс. – Л.: Наука, 1979. – С. 19-49.

This article analyses some questions of the theoretical and experimental order according to the social adaptation of the senior teenagers. Our research was connected with features of adaptable processes. We connected features of formation of gender identity, with preferences in a choice of the coping-stressful strategy used in the course of adaptation.

Keywords: socially-psychological adaptation, a gender, gender identity, masculinity, femininity.

Отримано: 25.02.2011